

С. В. Болотіна,

*кандидат філософських наук, доцент,
ORCID 0000-0001-6939-3840,
e-mail: taxigle@gmail.com,*

О. В. Шубна,

*кандидат економічних наук, доцент,
e-mail: Shubnaalena@gmail.com,*

Л. О. Бившева,

*кандидат економічних наук, доцент,
e-mail: Ladabyvsheva@gmail.com,*

ДВНЗ «Донбаська державна машинобудівна академія», м. Краматорськ,

Г. М. Колесникова,

*викладач Дружківського фахового коледжу,
ДВНЗ «Донбаська державна машинобудівна академія», м. Дружківка*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Постановка проблеми. Пенсійна система України гостро потребує фундаментальних реформ. Стійкість фінансування пенсійної системи досягла критично низьких рівнів, що обумовлює необхідність значних змін. Велика кількість пенсіонерів призводить до високого рівня пенсійних витрат, навіть якщо ці пенсії є на дуже низькому рівні. Демографічні тенденції спричиняють додатковий тиск на пенсійну систему. Подальше зниження пенсійних виплат не є життєздатною альтернативою, оскільки це збільшить бідність серед пенсіонерів та спричинить соціальну напруженість у суспільстві. Пенсійне страхування є найважливішим напрямом соціальної політики держави. Наразі у сфері пенсійного страхування України відбуваються зміни, що зачіпають у тому числі й питання пенсійної реформи та індексації виплат. Головними проблемами пенсійної системи є старіння населення, різні економічні кризи та погіршення показників макроекономіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми пенсійного забезпечення часто обговорюються між відомими науковцями. Розглядаються різні проблеми функціонування цього виду забезпечення: фінанси пенсійного забезпечення (І. Чугунов, О. Насібова), оцінка пенсійного забезпечення та напрями її реформування (І. Корчинський). Вагомий внесок у дослідження фінансово-економічних аспектів розвитку системи соціального захисту населення як ефективного механізму нейтралізації соціальних ризиків зробили такі українські та зарубіжні вчені: Л. Баранник, В. Дем'янишин, Л. Ерхард [L. Erhard], Л. Лисяк, Е. Лібанова, А. Мерзляк, Д. Міщенко, Е. Нікбахт [E. Nikbaht], К. Павлюк, М. Ріппа, О. Степанова, С. Фішер [S. Fisher]. Проблема функціонування пенсійної системи та недержавного пенсійного забезпечення в Україні присвячені праці

М. Демченко, А. Іващенко, В. Корнєєва, Д. Третяк, М. Шульги та інших.

Попри вагомий доробок учених у цій сфері, треба зазначити, що питання фінансового забезпечення соціального захисту осіб пенсійного віку та пошук ефективних інструментів його удосконалення в Україні потребують ґрунтовних подальших досліджень.

Метою статті є проведення аналізу системи пенсійного забезпечення в Україні як складової соціального захисту населення, визначення основних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективна система соціального захисту населення – головна ознака сучасної економічно розвинутої держави, важливою функцією якої є підвищення добробуту та життєвого рівня громадян. Розвиток і реформування української економіки, сучасні політичні та воєнні виклики, зміна демографічної ситуації, посилення трудової міграції населення обумовлюють потребу в запровадженні сучасних інструментів і механізмів нейтралізації соціальних ризиків. Традиційно головним джерелом фінансування системи соціального захисту населення України є кошти державного та місцевих бюджетів, а також фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Однак вагому роль у подоланні низки соціальних ризиків, серед яких – досягнення пенсійного віку, покриття витрат на лікування, втрата працездатності, відіграють недержавні фінансові інститути (недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, банки) та благодійні організації.

Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсії займають істотну частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фон-

ди в усіх країнах світу визнані важливими соціальними інститутами щодо поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства і мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи [1]. У більшості європейських країн на сьогодні переважають змішані пенсійні системи, що, серед інших чинників, зумовлено неможливістю миттєвого впровадження накопичувальних пенсійних систем, оскільки для накопичення коштів населенням потрібен тривалий період. Сучасні пенсійні системи, як правило, є тривірневими і ґрунтуються на моделі, запропонованій Світовим банком у 1990 р. Така модель включає в себе три основні складові [2].

Перший рівень – державне пенсійне забезпечення, яке побудоване на принципах розподільчої пенсійної системи, коли працездатне населення виділяє певну частину коштів зі своєї заробітної плати у вигляді податків та зборів на утримання пенсіонерів. При цьому гарантується базова пенсія, розмір якої не залежить від вкладу учасника в систему. Служить механізмом захисту від бідності. Фінансується за рахунок бюджетних відрахувань або за рахунок відрахувань працюючого населення.

Другий рівень – обов'язкове пенсійне страхування, яке побудоване на принципах розподільчої та

накопичувальної пенсійної системи. При встановленні розміру пенсії враховується внесок учасника в систему. Служить механізмом забезпечення гідної старості і є надбавкою до базового розміру пенсії. Фінансується за рахунок відрахувань працюючого населення. При цьому відрахування можуть йти як у розподільну систему на поточні виплати пенсіонерам, так і на індивідуальні рахунки застрахованих осіб залежно від конкретного режиму регулювання. У разі якщо кошти йдуть в розподільну систему, на рахунках застрахованих осіб відображаються умовні зобов'язання в майбутньому; якщо відрахування надходять на індивідуальні рахунки застрахованих осіб, тобто в накопичувальну систему, вони є власністю застрахованої особи й інвестуються з метою отримання доходу фінансовими інститутами.

Третій рівень – приватне, або додаткове, пенсійне забезпечення, яке побудоване на принципах накопичувальної ПС. Розмір додаткової пенсії залежить виключно від суми накопичених застрахованою особою коштів на індивідуальному рахунку, в більшості країн є приватною ініціативою і служить інструментом забезпечення гідного рівня життя на пенсії. На даному рівні кошти інвестуються фінансовими інститутами. На рис. 1 представлено структуру тривірневої пенсійної системи.

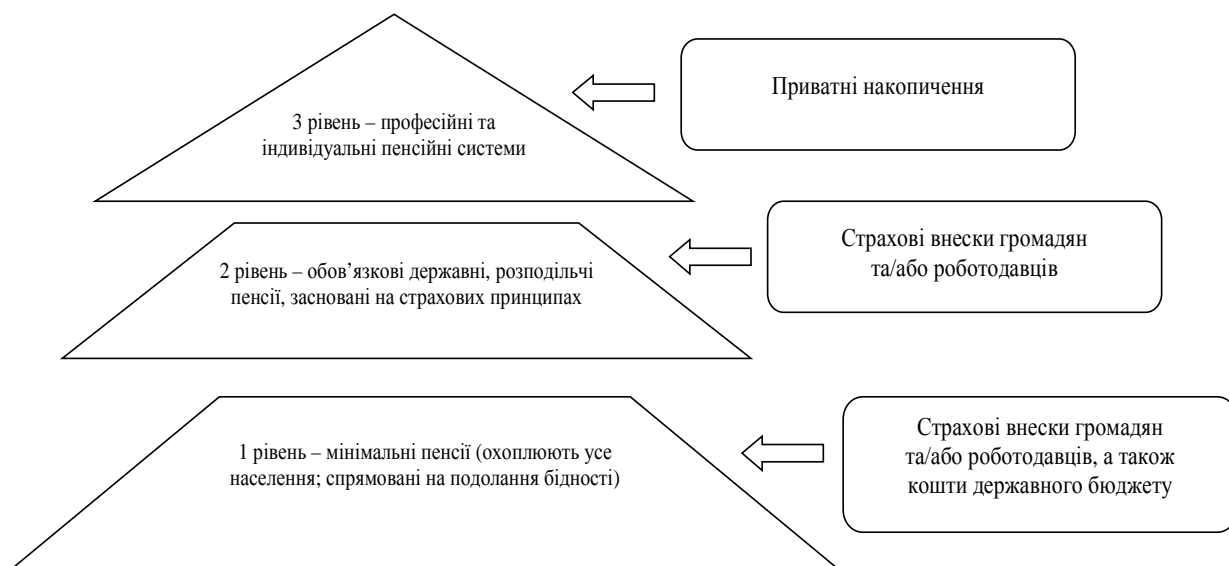

Рис. 1. Структура тривірневої пенсійної системи
(складено авторами на основі джерела [2])

Нині в Україні працюють тільки перший і третій рівні, запровадження ж другого рівня пенсійної системи знову відтермінують. За рахунок загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсії отримують майже всі громадяни, які досягли пенсійного віку, за наявності необхідного страхового стажу. Однак Пенсійний фонд України, який має постійний дефіцит коштів і на третину дотується з державного бюджету, неспроможний забезпечити достойного рівня пенсійних виплат.

За відсутності обов'язкового накопичувального пенсійного страхування тільки недержавне пенсійне забезпечення дає змогу кожному громадянину заощадити кошти на безбідну старість. Водночас через складну економічну ситуацію в країні, низький рівень доходів працюючого населення, недовіру до недержавних фінансових установ приватні пенсійні програми не набули достатньої популярності серед українців. На рівень розвитку недержавного пенсійного забезпечення в країні вказує обсяг сформованих пенсійних активів. На кінець 2017 р. недерж-

жавні пенсійні фонди України акумулювали близько 87 млн дол. США [3], тоді як обсяг приватних пенсійних активів у США становив 28169,0 млрд дол. США, у Великій Британії – 2903,3, в Нідерландах – 1627,8, в Німеччині – 270,7, в Італії – 200,9, у Польщі – 57,6 млрд дол. США [4].

Як бачимо, через низку економічних, політичних і демографічних чинників обсяг ринку недержавного пенсійного забезпечення залишається мізерним. Проаналізуємо стан та проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення як одного з головних напрямів удосконалення соціального захисту осіб пенсійного віку. Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначено три способи його проведення [5]: пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів; страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Недосконалість і неефективність сучасної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування зумовлюють необхідність активізації розвитку недержавних пенсійних фондів. Важливість таких фондів характеризує їх спроможність

стати вагомим джерелом підтримки високих соціальних стандартів і водночас чинником зростання внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

Українська система соціального захисту населення об’єднує три головні складові: соціальне страхування (пенсійне, від нещасних випадків на виробництві, медичне, на випадок тимчасової втрати працездатності); соціальна допомога (допомога непрацездатним і малозабезпеченим громадянам, житлові виплати); соціальні гарантії (прожитковий мінімум, мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії, індексація грошових доходів тощо). У нашому суспільстві склалося стійке переконання, що вирішення соціальних проблем, виплата та постійне підвищення пенсій, оплата медичних послуг, гарантія безпеки на робочому місці тощо має повністю забезпечувати держава. Однак система соціального страхування, на нашу думку, буде більш ефективною й еластичною, якщо до нейтралізації соціальних ризиків будуть залучені недержавні фінансові інститути, підприємства та громадяни (рис. 2).

Протягом багатьох років в Україні намагаються здійснити пенсійну реформу. Проте дієвого результату поки що не має. На сьогодні ситуація є наступною: працюючі українці невмотивовані платити пенсійні внески; хронічно дефіцитний Пенсійний фонд; високі пенсійні витрати та високі податки, які стимулюють бізнес до відходу в тінь.

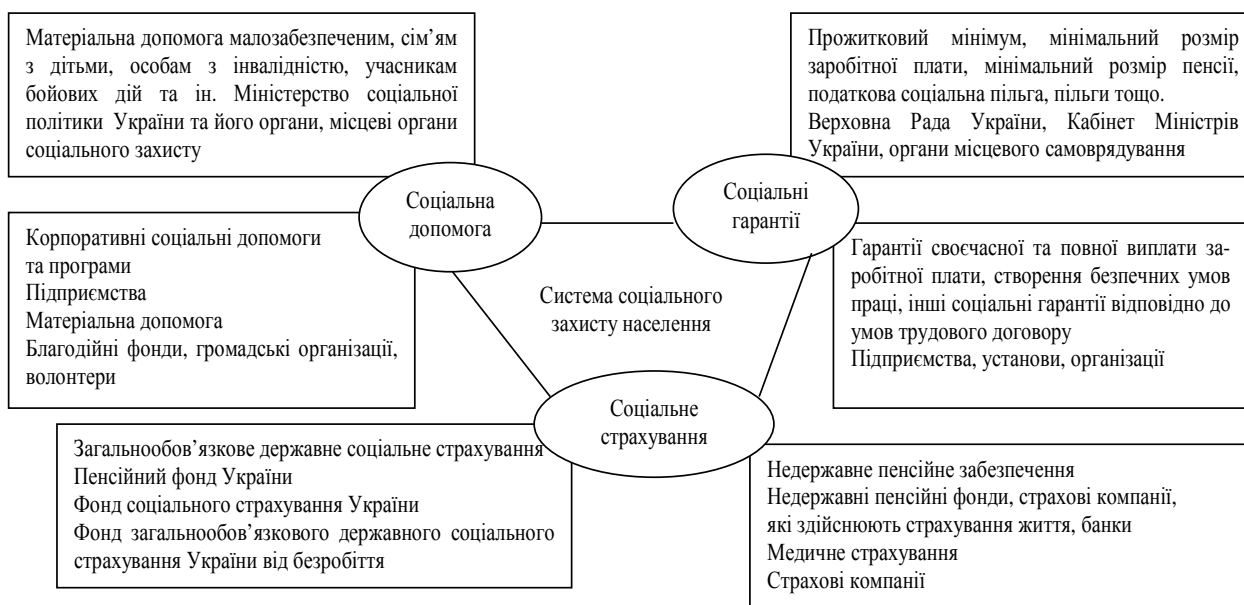

Рис. 2. Структура системи соціального захисту населення України
(складено авторами на основі джерела [2])

Проведення реформи ускладнює чимало об’єктивних та суб’єктивних факторів, зокрема: складна демографічна ситуація; високий рівень тінізації економіки; розбалансованість бюджету; політичний популізм.

Відтак Україна опинилася в замкнутому колі зростання дефіциту бюджету, на який наклалися демографічні проблеми [6]. Сьогодні державна пенсійна система України переживає кризу, яка знаходить відображення в мініальному розмірі пенсії по

відношенню до прожиткового мінімуму непрацездатного населення і по відношенню до високих страхових тарифів. Для вирішення проблем кризового стану можливі два шляхи: збільшення надходжень до Пенсійного фонду та вдосконалення пенсійної системи. Перший шлях є проблематичним, оскільки в країні склалося несприятливе співвідношення чисельності платників пенсійних внесків і пенсіонерів через зменшення чисельності зайнятих у народному господарстві, а також ухилення від сплати податків значної кількості платників податків. Другий шлях, який передбачає реформування пенсійної системи, може виявитися складнішим, але більш прийнятним за наявності певних умов: досягнення заданих цілей і визначення основних етапів. Мета пенсійної реформи повинна включати вирішення таких головних проблем: створення передумов для сталого розвитку пенсійного забезпечення на основі державного пенсійного страхування; вдосконалення системи управління пенсійним забезпеченням. Основними етапами реформування мають бути наступні: оптимізація розміру трудових і соціальних пенсій, що виплачуються тим пенсіонерам, які сформували достатні пенсійні заощадження; розробка схем обов'язкових пенсійних внесків працюючого населення, які будуть накопичуватися на наявних пенсійних рахунках у недержавних пенсійних фондах; внесення добровільних пенсійних заощаджень населення в недержавні пенсійні фонди. Другий етап передбачає розвиток недержавного пенсійного забезпечення, яке є додатковим до державного, і здійснюється у формі додаткових професійних пенсійних систем окремих під-

приємств, галузей економіки, територій, а також у сфері пенсійного страхування громадян, які здійснюють накопичення коштів на додаткове пенсійне забезпечення [7]. На третьому етапі внесення добровільних пенсійних заощаджень у недержавні пенсійні фонди залежить від фінансової стабільності економіки. Із узагальнення всього розглянутого вище випливає, що схема пенсійного забезпечення України вимагає подальшого реформування відповідно до світових стандартів.

Для посилення соціального захисту громадян визначено принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України (рис. 3), до яких можна зарахувати: соціальну справедливість, прийнятність, розуміння та підтримку реформи широкими верствами населення; свободу вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічну обґрунтованість та фінансову спроможність стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеність від політичних ризиків. Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками, фінансової стійкості та стабілізації пенсійної системи [8]. Чинна українська пенсійна система побудована за принципом "негайної виплати", коли страхові внески осіб, які сьогодні працюють перераховуються до Пенсійного фонду і негайно виплачуються на користь одержувачів пенсійних виплат, отже, відбувається солідарний (горизонтальний) перерозподіл доходів.

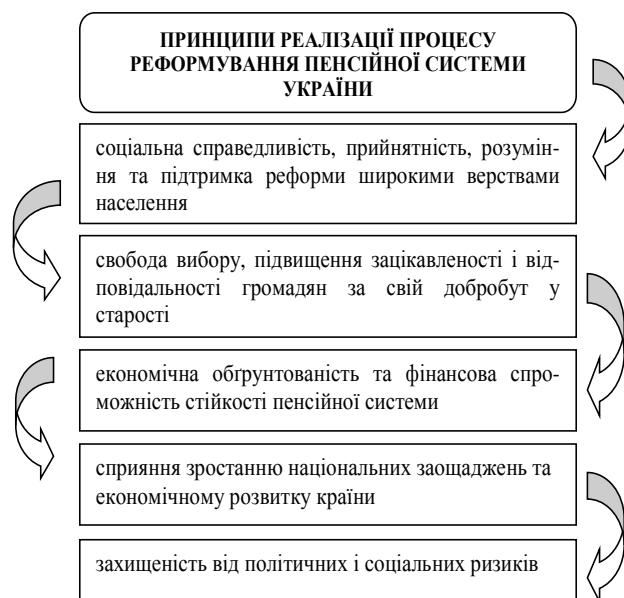

Рис. 3. Принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України
(удосконалено авторами на основі джерела [8])

Всі громадяни мають право на пенсійне забезпечення, проте громадяни, які сплачують більші внески або працюють довше за інших, мають право

й повинні отримувати більш високу пенсію, тобто пенсійне забезпечення має діяти за страховими і принципами соціальної справедливості. Необхідно

зазначити, що українська пенсійна система є фінансово нестабільною, не забезпечує розмір пенсій відповідно до трудового внеску більшості громадян і водночас створює умови для пільгового (здебільшого несправедливого) пенсійного забезпечення значної кількості пенсіонерів, на сьогодні практично не відповідає вказаним принципам.

Проблеми розвитку пенсійного забезпечення в Україні розглянемо у поетапному розрізі.

1) 1991–2004 рр. – період використання Україною старих норм щодо пенсійного забезпечення, яке було характерне ще для командно-адміністративної економіки. Україна не була серед тих пострадянських країн, які провели радикальні пенсійні реформи і сьогодні є країнами із належним пенсійним забезпеченням для своїх громадян. У цей період пенсійне забезпечення українців зводилось до: розширення вже існуючих та впровадження нових пільг для пенсіонерів; збільшення переліку професій, що дають право дострокового виходу на пенсію за віком та пенсію за вислугу років; поширення практики списання заборгованості зі сплати пенсійних внесків; встановлення для державних службовців, службовців місцевого самоврядування, народних депутатів та їхніх помічників, наукових і науково-педагогічних працівників, журналістів, суддів, прокурорів спеціальних пенсій.

2) 2004–2009 рр. – період активного обговорення та ухвалення низки документів щодо побудови трирівневої пенсійної системи, у яких передбачено посилення страхових принципів у існуючій солідарній системі, розвиток обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення, яке залишилось нині нереалізованим. Проте, у той час ухвалюється низка дій щодо загальнообов'язкового пенсійного забезпечення. Так, запроваджено персоналізований облік та контроль за фактичною сплатою внесків при визначенні страхового стажу (щомісяця потрібно сплачувати суму, не меншу за мінімальний внесок); визначено нову формулу для розрахунку пенсії, яка, враховує як стаж працівника, так і його заробітну плату протягом усього трудового періоду (обраховується помісячно по відношенню до середнього по країні); уточнено розмежування пенсійних програм за джерелами фінансування – одні фінансуються з власних надходжень Пенсійного фонду, інші фінансуються за рахунок бюджетних коштів.

3) 2010–2014 рр. – період істотних змін у солідарній системі. Серед них важливими були: поступове підвищення пенсійного віку для жінок з кроком «півроку на рік»; підвищення вимог до стажу для призначення пенсій: мінімальний стаж за віком зріс з 5 до 15 років, пенсії за віком у розмірі, не нижчому за мінімальну – з 20 до 30 років для жінок, з 25 до 35 років для чоловіків; введення істотних обмежень індексації виплат працюючим пенсіонерам.

Заходи 2011 р. дали змогу зменшити кількість нових пенсіонерів за віком та кількість пенсіонерів

загалом, але не змогли зупинити зростання обсягу пенсійних видатків та дефіциту Пенсійного фонду, оскільки практика електоральних втручань продовжувалася.

4) 2014–2018 рр. – період запровадження жорстких обмежень та замороження індексації пенсій. Гостра економічна криза, посилена напруженим військово-політичним станом, спонукала до запровадження режиму жорсткої економії та консолідації соціальних видатків. Значна кількість заходів пенсійного забезпечення була спрямована на обмеження можливостей раннього виходу на пенсію. Зокрема: скасовано дострокові пенсії для безробітних, які зареєстровані в Державній службі зайнятості та яким з моменту звільнення до досягнення пенсійного віку залишилося не більше 1,5 року; істотно скорочено перелік виробництв, професій, посад, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах; розпочато поступове підвищення на 5 років пенсійного віку та/або загального страхового стажу, необхідного для раннього виходу на пенсію за віком; встановлено обмеження мінімального віку, а також розпочато поступове підвищення на 5 років професійного страхового стажу, необхідного для виходу на пенсію за вислугу років.

У 2017 р. поріг пенсійного віку для жінок становив 58 років, а у 2021 р. він має зрівнятися з чоловічим показником – 60 років. Рішення про підвищення пенсійного віку тільки для жінок було прийнято з урахуванням демографічних та економічних тенденцій – серед населення працездатного віку рівень смертності чоловіків втричі вищий, ніж у жінок. Найбільш резонансним і спірним рішенням цього етапу стало різке зниження розміру єдиного внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ЄСВ). До кінця 2015 р. розмір ЄСВ для роботодавців становив від 36,76 до 49,7% залежно від класу професійного ризику виробництва (67 класів ризику встановлювалися за основним видом економічної діяльності підприємства), для самозайнятих – 34,7%, для найманих працівників – 3,6%. З початку 2016 р. ЄСВ сплачують лише роботодавці і самозайняті за однаковою ставкою 22%. При цьому пропорції розподілу ЄСВ змінено таким чином, щоб забезпечити достатні надходження за трьома видами соціального страхування (на випадок безробіття, тимчасової непрацездатності, нещасних випадків на виробництві), а весь дефіцит сконцентрувати у пенсійній системі. Загалом розмір пенсійного внеску як частини ЄСВ скоротився майже вдвічі. Демонстративне зниження розміру ЄСВ здійснювалося нібито з метою стимулювання бізнесу до детінізації та розвитку, але насправді поставило під великий сумнів фінансову спроможність страхової пенсійної системи: у 2016 р. У 2017 р. надходження ЄСВ становлять менше половини усіх надходжень до бюджету Пенсійного фонду.

Фактичні загальні видатки Пенсійного фонду у 2019 р. становили 435,9 млрд грн, що на 77,3 млрд грн, або на 21,6%, більше порівняно з 2018 р. (рис. 4).

На пенсійні виплати спрямовано 413,0 млрд грн, на погашення позики 2018 р. – 4,7 млрд грн.

Інші видатки – 18,2 млрд грн, із них – 1,6 млрд грн – оплата послуг поштових підприємств з виплати та доставки пенсій (0,4% загальних видатків), 5,3 млрд грн – адміністративні видатки (1,2%) (рис. 5).

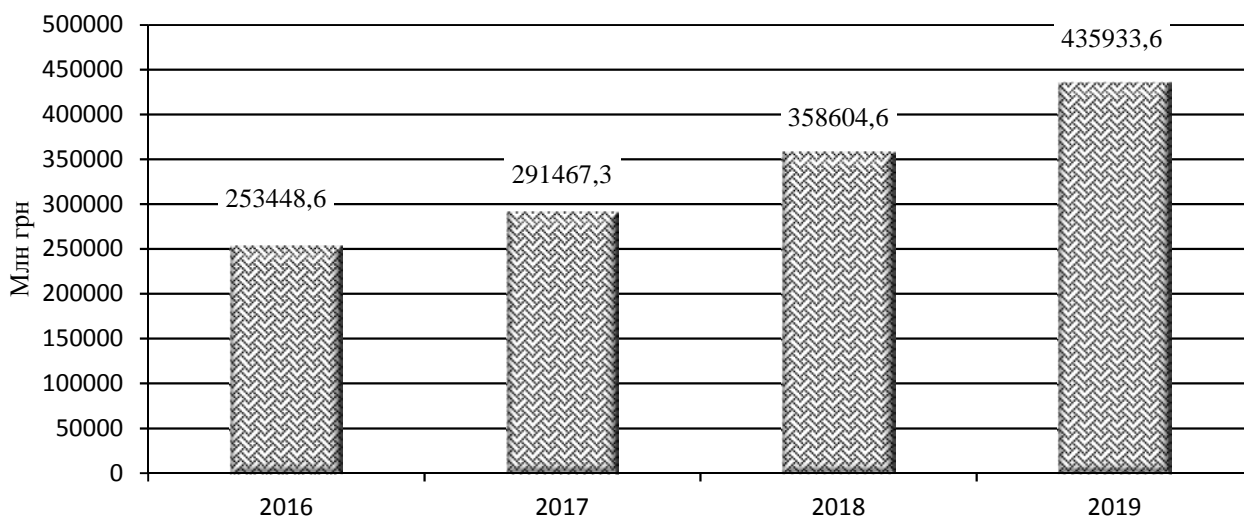

Рис. 4. Динаміка видатків Пенсійного фонду України у 2016-2019 рр. [9]

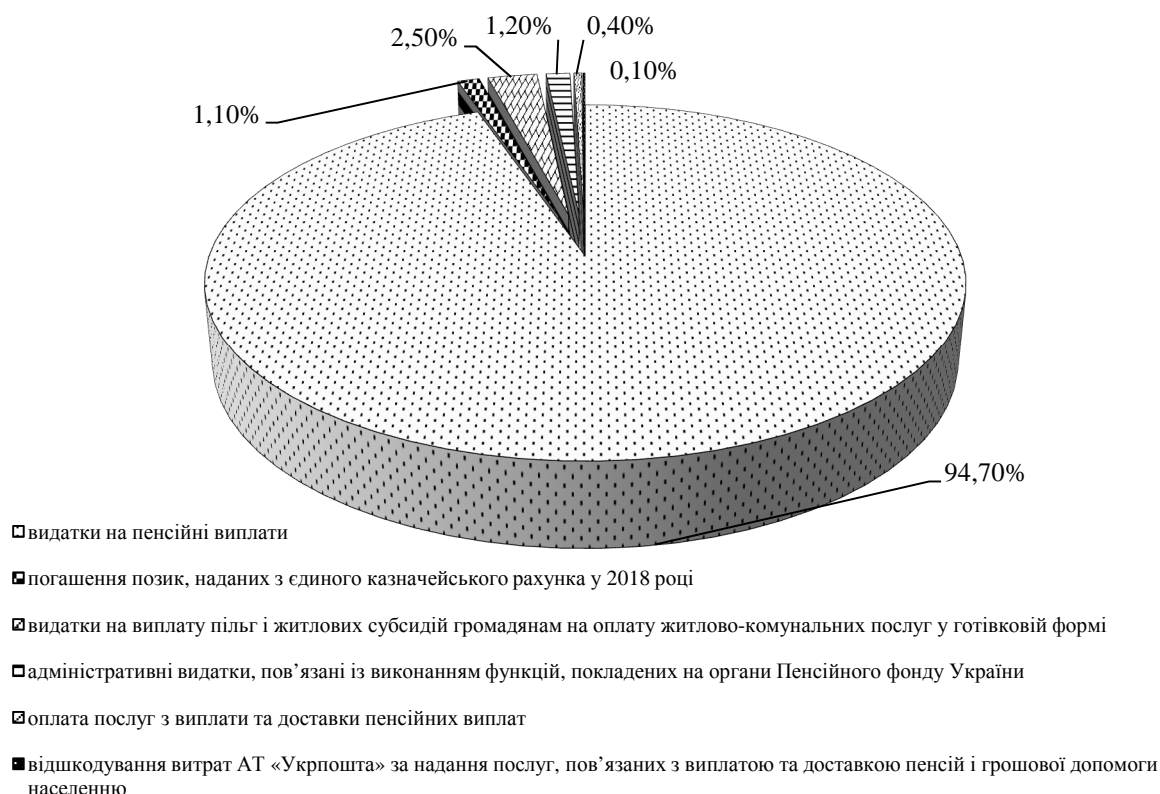

Рис. 5. Структура видатків Пенсійного фонду України у 2019 р. [9]

У 2019 р. видатки на пенсійні виплати становили 413,0 млрд грн (у тому числі на проведення перерахунків пенсій колишнім військовослужбовцям та працівникам органів внутрішніх справ склали 5,5 млрд грн). За міжнародними зобов'язаннями за-

безпечно своєчасну виплату пенсій громадянам України, які проживають за кордоном, на суму 158,0 тис. дол. США та 2 930,4 тис. євро. Пенсіонерам іноземних держав, які проживають на території України, здійснено виплату пенсій на суму 129,1 млн

грн. Адміністративні витрати, пов'язані з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України, у 2019 р. склали 5 339,8 млн грн, що становить 1,2% загальних річних доходів Пенсійного фонду, та 100,0% запланованих витрат. Порівняно з 2018 р. адміністративні видатки в абсолютній сумі збільшилися на 888,4 млн грн (20,0%). При цьому їх питома вага у загальних видатках Пенсійного фонду залишилася незмінною. У структурі адміністративних видатків частка заробітної плати з нарахуваннями становила 4 395,9 млн грн (82,3%). На придбання товарів і послуг використано 595,6 млн

грн (11,2%), оплату комунальних послуг – 106,5 млн грн (2,0%), інші поточні видатки (сплата податків та зборів, обов'язкових платежів) – 15,7 млн грн (0,3%) та капітальні видатки (у тому числі придбання комп'ютерної техніки) – 226,1 млн грн (4,2%). Протягом 2019 р. загальні доходи бюджету Пенсійного фонду становили 434,9 млрд грн (без урахування залишку на початок року) [9].

Порівняно з 2018 р. загальні доходи зросли на 82,7 млрд грн, або на 19,6%. У структурі загальних доходів 241,8 млрд грн (55,6%) – власні, 193,1 млрд грн (44,4%) – кошти Державного бюджету (рис. 6).

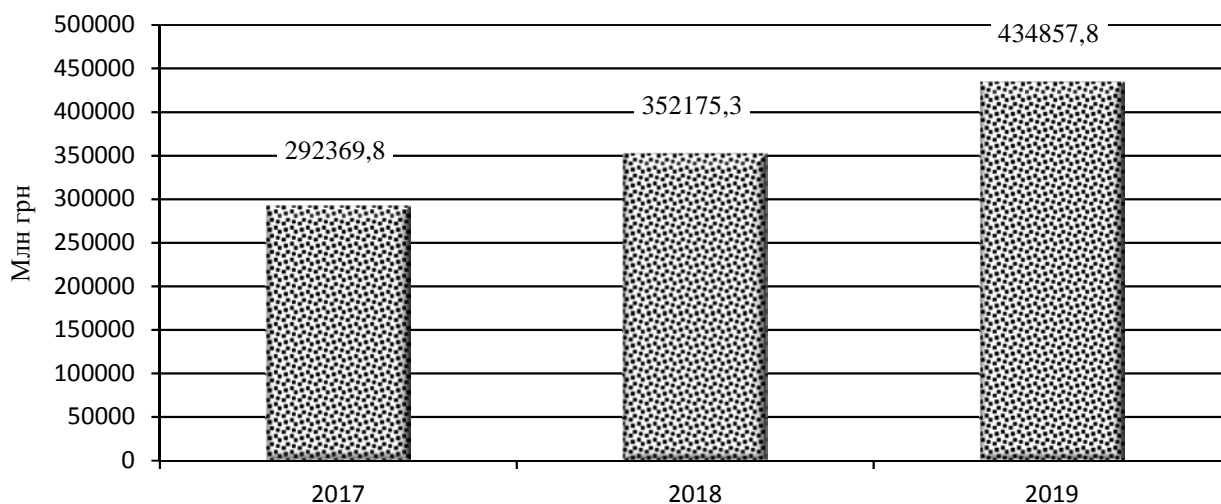

Рис. 6. Динаміка доходів Пенсійного фонду України у 2016-2019 рр. [9]

У 2019 р. власні доходи Пенсійного фонду становили 241,8 млрд грн. Фактичні власні доходи менші за плановий показник на 4,0 млрд грн, або 98,4%. За 2019 р. власні надходження зросли порівняно з 2018 р. на 39,7 млрд грн, або 19,6%. За джерелами надходжень власні доходи розподіляються: частина ЄСВ, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – 236,3 млрд грн (97,7% суми власних доходів); інші власні доходи – 5,5 млрд грн (2,3% суми власних доходів) [9].

Загальна заборгованість зі сплати платежів до Пенсійного фонду та ЄСВ на 1 січня 2020 р. у становила 34,0 млрд грн, у тому числі: заборгованість зі сплати ЄСВ (за даними Державної фіскальної служби України) – 18,5 млрд грн (54,5% загальної суми боргу), з якої заборгованість фізичних осіб-підприємців 10,1 млрд грн; з відшкодування пільгових пенсій – 14,0 млрд грн (41,2%); з відшкодування наукових пенсій – 0,1 млрд грн (0,3%); по фінансових санкціях та пені – 0,5 млрд грн (1,4%); з відшкодування регресних вимог – 24,6 млн грн (0,1%); недоїмка зі сплати страхових внесків попередніх періодів – 0,9 млрд грн (2,5%). Із загальної суми заборгованості 7,3 млрд грн, або майже 21,5%, – це борги підприємств, які перебувають у різних процедурах банкрутства, та платників, у яких відсутні активи для звернення стягнення. Протягом 2019 р. загальна заборгованість з платежів до Пенсійного

фонду та ЄСВ зросла на 4,8 млрд грн (16,5%), зокрема, борг із відшкодування пільгових пенсій зріс на 1,6 млрд грн, зі сплати ЄСВ – на 3,3 млрд грн, у тому числі відбулось зростання заборгованості фізичних осіб-підприємців порівняно з 01.01.2019 р. на 2,7 млрд грн, або 81,8%, загального росту заборгованості з ЄСВ [9].

Основними причинами зростання заборгованості є: несплата зобов'язань щодо сум ЄСВ фізичними особами-підприємцями; відсутність коштів на фінансування поточних зобов'язань державних підприємств з відшкодування сум фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій та погашення заборгованості.

Органами Фонду проводилась робота, спрямована на скорочення обсягів заборгованості з платежів до Пенсійного фонду України. У 2019 р. подано позовних заяв до суду про стягнення заборгованості до Фонду на 3,6 млрд грн. Станом на 01.01.2020 р. в органах державної виконавчої служби перебуває виконавчих документів про стягнення коштів в інтересах органів Пенсійного фонду на суму 7,6 млрд грн. У 2019 р. стягнуто – 0,2 млрд грн [9].

Пенсійне забезпечення в Україні формується скоріше під впливом сьогоденних кон'юнктурних міркувань, а не довгострокових стратегій. Як наслідок, заходи здійснюються безсистемно і не гарантують адекватного ефекту ні щодо справедливості

пенсійного забезпечення, ні щодо фінансової стійкості Пенсійного фонду України. При оцінці запроваджених змін у пенсійному забезпеченні необхідно характеризувати: безпосередньо цілі пенсійного забезпечення, податкове та макросередовище сприятливе для реалізації реформ пенсійного забезпечення.

Висновки. Для подальшого розвитку державної пенсійної системи необхідно створити нову інституційну базу, яка буде визначати макроекономічні пропорції та механізми перерозподілу для кожного інституту пенсійної системи на основі встановлення державних соціальних стандартів. При цьому необхідно мати обґрунтування оптимальної частки валового внутрішнього продукту, яке використовується на пенсійне забезпечення, як в цілому, так і по окремих пенсійних інститутах на довгострокову перспективу з урахуванням вдосконалення механізмів, їх зв'язку з системою заробітної плати і доходів, умовами найму та віком виходу на пенсію. У такому випадку держава повинна проводити активну політику в сфері зайнятості та заохочувати створення малого бізнесу. Пенсійне забезпечення є ядром всієї системи соціального захисту населення, яке зачіпає інтереси практично кожного громадянина, а це означає, що від того, наскільки прозорі будуть схеми пенсійних відрахувань та зрозумілий порядок обчислення пенсій, залежить загальний настрій суспільства на проведення або відторгнення реформ.

Література

1. Мисник Т. Г. Особливості функціонування пенсійних систем в економічно розвинутих країнах. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Economics/3_84663.doc.htm. 2. Заболотский Е. Д. Опыт реформирования пенсионных систем стран Европейского Союза и возможности его использования в России. *Вестник СПбГУ. Экономика*. 2017. Т. 33. Вып. 3. С. 478. 3. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2017 / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf. 4. Privat pension assets / OECD data. URL: <https://data.oecd.org/pension/private-pensionassets.htm#indicator-chart>. 5. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV (дата оновлення: 04.11.2018 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>. 6. Кириленко О. П., Малиняк Б. С. та ін. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи : монографія / за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 350 с. 7. Федорець М. Г., Куліш О. А. Сучасний стан та основні напрями реформування пенсійної системи в Україні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. В. Стуса*. 2017. № 2. С. 57–89. 8. Мохова Ю. Л., Писаренко Н. О. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53).

С. 468–471. 9. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік / Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/category>. 10. Гіріс Т. П., Чемерис С. Т., Антонова В. І., Носаньова А. С. Дослідження сучасного рівня соціального захисту населення в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1 (59). С. 116–122. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-116-122](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-116-122). 11. Чугунов І. Я. Фінанси пенсійного забезпечення : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 248 с. 12. Корчинський І. О. Вдосконалення пенсійного забезпечення населення : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2015. 172 с.

References

1. Mysnyk T. H. Osoblyvosti funktsionuvannia pensiinykh system v ekonomichno rozvynutykh krainakh [Features of functioning of pension systems in economically developed countries]. (n.d.). Retrieved from http://www.rusnauka.com/11_EISN_2011/Economics/3_84663.doc.htm [in Ukrainian].

2. Zabolotskiy Ye. D. (2017). Opyt reformirovaniya pensionnykh sistem stran Yevropeyskogo Soyuzu i vozmozhnosti yego ispol'zovaniya v Rossii [Experience of reforming the pension systems of the European Union countries and the possibility of using it in Russia]. *Vestnik SPbGU. Ekonomika – Saint Petersburg State University Bulletin. Economy*, Vol. 22, Issue 3, pp. 478 [in Russian].

3. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia stanom na 31.12.2017 [Results of development of the non-state pension system as of 31.12.2017]. *National Commission for State Regulation of Financial Services Markets*. Retrieved from https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf [in Ukrainian].

4. Privat pension assets. *OECD data*. Retrieved from <https://data.oecd.org/pension/private-pensionassets.htm#indicator-chart>.

5. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia : Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. # 1057-IV (data onovlennia: 04.11.2018 r.) [On non-state pension provision: Law of Ukraine of July 9, 2003 № 1057 – IV (date of update: November 4, 2018)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15> [in Ukrainian].

6. Kyrylenko O. P., Malyniak B. S. et al. (2013). Rozvytok derzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v umovakh pensiinoi reformy [Development of state pension insurance in terms of pension reform]. Ternopil, TNEU [in Ukrainian].

7. Fedorets M. H., Kulish O. A. (2017). Suchasnyi stan ta osnovni napriamy reformuvannia pensiinoi systemy v Ukraini [Current state and main directions of pension system reform in Ukraine]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU im. V. Stusa – Bulletin of the Student Scientific Society of DonNU. V. Stusa*, 2, pp. 57–89 [in Ukrainian].

8. Mokhova Yu. L., Pysarenko N. O. (2018). Stan ta perspektivy rozvytku systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Status and prospects of development of the pension system in Ukraine]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 1 (53), pp. 468–471 [in Ukrainian].

9. Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2019 rik [Report on the implementation of the

budget of the Pension Fund of Ukraine for 2019]. *Pension Fund of Ukraine*. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/category> [in Ukrainian].

10. Gitis, T. P., Chemerys, Ye. T., Antonova, V. I., Nosanyova, A. S. (2020). Doslidzhennia suchasnoho rivnia sotsialnoho zakhystu naseleння v Ukraini [Study of the Current Level of Social Protection of the Population in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1 (59), pp. 116-122. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-116-122](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-116-122) [in Ukrainian].

11. Chuhunov I. Ya. (2017). Finansy pensiinoho zabezpechennia [Finance of pension provision]. Kyiv, KNTEU [in Ukrainian].

12. Korchynskyi I. O. (2015). Vdoskonalennia pensiinoho zabezpechennia naseleння [Improvement of pension provision of the population]. Lviv, Liga-Press [in Ukrainian].

Болотіна С. В., Шубна О. В., Бившева Л. О., Колесникова Г. М. Проблеми розвитку пенсійного забезпечення в Україні в контексті соціального захисту

У статті здійснено аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні як складової соціального захисту населення. Наведено структуру трирівневої пенсійної системи. Визначено принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України. Проблеми вітчизняного розвитку пенсійного забезпечення розглянуто у поетапному розрізі. Перший етап (1991-2004 рр.) – період використання Україною старих норм щодо пенсійного забезпечення, яке було характерне ще для командно-адміністративної економіки. Другий період (2004-2009 рр.) – період активного обговорення та ухвалення низки документів щодо побудови трирівневої пенсійної системи. 2010-2014 рр. – третій період істотних змін у загальнообов'язковому пенсійному страхуванні. Четвертий період – 2014-2018 рр. – період запровадження жорстких обмежень та замороження індексації пенсій. Проаналізовано динаміку витрат і доходів Пенсійного фонду України за 2016-2019 рр. Визначено, що основними причинами зростання заборгованості платежів до Пенсійного фонду є: несплата зобов'язань щодо сум ЄСВ фізичними особами-підприємцями; відсутність коштів на фінансування поточних зобов'язань державних підприємств з відшкодування сум фактичних витрат на виплату та доставку пільгових пенсій та погашення заборгованості.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове пенсійне забезпечення, пенсія, Пенсійний фонд, пенсійний вік, страховий стаж, видатки пенсійного фонду, соціальні внески.

Bolotina Ye., Shubna O., Byvsheva L., Kolesnykova H. Problems of pension development in Ukraine in the context of social protection

The article analyzes the pension system in Ukraine as a component of social protection. The structure of the three-tier pension system is given. The principles of realization of the process of reforming the pension system of

Ukraine are determined. Problems of domestic development of pension provision are considered in stages. The first stage (1991-2004) was the period of Ukraine's use of the old norms on pensions, which was characteristic of the command-and-control economy. The second period (2004-2009) is a period of active discussion and adoption of a number of documents on the construction of a three-tier pension system. 2010-2014 – the third period of significant changes in the mandatory pension insurance. The fourth period – 2014-2018 – the period of introduction of strict restrictions and freezing of pension indexation. The dynamics of expenditures and revenues of the Pension Fund of Ukraine for 2016-2019 is analyzed. It is determined that the main reasons for the increase in arrears of payments to the Pension Fund are: non-payment of obligations on the amount of SDRs by individual entrepreneurs; lack of funds to finance current liabilities of state-owned enterprises to reimburse the amounts of actual costs for the payment and delivery of preferential pensions and debt repayment.

Keywords: pension provision, compulsory pension provision, pension, Pension fund, retirement age, insurance experience, pension fund expenses, social contributions.

Bolotina E. V., Shubnaya E. V., Byvsheva L. A., Kolesnikova A. N. Проблемы развития пенсионного обеспечения в Украине в контексте социальной защиты

В статье осуществлен анализ системы пенсионного обеспечения в Украине как составляющей социальной защиты населения. Приведена структура трехуровневой пенсионной системы. Определены принципы реализации процесса реформирования пенсионной системы Украины. Проблемы отечественного развития пенсионного обеспечения рассмотрены в поэтапном разрезе. Первый этап (1991-2004 гг.) – период использования Украиной старых норм относительно пенсионного обеспечения, которое было характерно еще для командно-административной экономики. Второй период (2004-2009 гг.) – период активного обсуждения и принятия ряда документов относительно построения трехуровневой пенсионной системы. 2010-2014 гг. – третий период важных изменений в общеобязательном пенсионном страховании. Четвертый период – 2014-2018 гг. – период внедрения жестких ограничений и заморозки индексации пенсий. Проанализирована динамика расходов и доходов Пенсионного фонда Украины за 2016-2019 гг. Определено, что основными причинами роста задолженности платежей в Пенсионный фонд являются: неуплата обязательств относительно сум ЕСВ физическими лицами-предпринимателями; отсутствие средств на финансирование текущих обязательств государственных предприятий из возмещения сум фактических затрат на выплату и доставку льготных пенсий и погашения задолженности.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, общеобязательное пенсионное обеспечение, пенсия, Пенсионный фонд, пенсионный возраст, страховой стаж, расходы пенсионного фонда, социальные взносы.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2020

Прийнято до друку 16.03.2021